

УДК 811.111'373

Строченко Л.В.

АНГЛОМОВНЕ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «КОШТОВНЕ КАМІННЯ» (мотиваційний аспект)

Стаття присвячена дослідженню мотиваційного аспекту лексико-семантичного поля «коштовне каміння» в англійській мові. В роботі аналізується етимологія англомовних назв коштовного каміння та визначаються ознаки, на яких ґрунтується внутрішня форма досліджуваних номінацій.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, номінація, етимологія, внутрішня форма.

Строченко Л.В. Англоязычное лексико-семантическое поле «драгоценный камни» (мотивационный аспект). *Статья посвящена исследованию мотивационного аспекта лексико-семантического поля «драгоценные камни» в английском языке. В работе анализируются этимология англоязычных названий драгоценных камней и определяются признаки, на которых основывается внутренняя форма исследуемых номинаций.*

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, номинация, этимология, внутренняя форма.

Strochenko L.V. English lexical semantic field “precious stones” (motivation aspect). *The given article deals with the investigation of the lexical semantic field “precious stones” in the English language, namely its motivation aspect. The etymology of the precious stones nominations is being analyzed and the features upon which the inner form of the investigated nominations are defined in the article.*

Key words: lexical semantic field, nomination, etymology, inner form.

Представники структурного напрямку розглядають мову як багаторівневу систему, що містить взаємопов'язані та взаємозумовлені дискретні елементи, об'єднані у підсистеми, які, у свою чергу, базуються на парадигматичних, синтагматичних та епідигматичних відношеннях. Одним із проявів парадигматичних відношень у лексиці є лексико-семантичне поле (далі – ЛСП), яке визначається як сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту та відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ [8, 380; 3, 265]. На сьогоднішній день у лінгвістиці існує значний доробок досліджень польових структур [1; 2; 6; 7], водночас недостатньо дослідженою (в польовому аспекті) залишається так звана конкретна лексика, до якої належать й розглянуті нами конституенти ЛСП «коштовне каміння» в англійській мові.

У сучасному мовознавстві відзначається необхідність дослідження полів на трьох рівнях, а саме: власне семантичному, який утворюється, виходячи зі значень слів; мотиваційному, на якому одиниці ЛСП можуть розглядатися як «ретроспективно» (з точки зору моделей мотивації, що лягли в основу даних слів), так і «перспективно», тобто виходячи з особливостей даного поля як джерела семантичної та семантико-словотвірної деривації; на рівні культурної символіки, який продовжує перші два рівні дослідження полів [1, 5].

Метою нашого дослідження є аналіз мотиваційного аспекту англомовних номінацій коштовного каміння саме з ретроспективної точки зору.

Аналіз етимології номінацій коштовного каміння базується на матеріалі тлумачних та етимологічних словників англійської мови. Розгляд інформації про етимологію, що міститься у вищезазначених словниках, дає змогу визначити не тільки мову-джерело та початкове значення і форму слова – етимон [8, 597], а й певні мотиви та моделі номінації коштовного каміння.

Всі використані у дослідженні словники містять дані про мову-джерело, згідно з якими більшість англомовних назв коштовного каміння були запозичені безпосередньо з французької мови, що можна пояснити тривалим впливом цієї мови на англійську та особливостями соціально-культурного контексту цього впливу. Як пише Д. Кристал, «норманське завоювання було фундаментальним водорозділом англійської політичної та соціальної історії» [13, 1091]. Особливість соціолінгвістичної ситуації періоду норманського завоювання полягала у двомовності населення Британських островів того часу. Починаючи із 1066 року і далі «протягом майже трьох сторіччь норманська (північний варіант французької) була офіційною мовою королівського двору, судочинства, мовою спілкування знаті, вищого духовенства, армії. Водночас більша частина населення непохитно дотримувалася рідної мови. Нижчі класи, мешканці сіл продовжували спілкуватися англійською, сприймаючи французьку як мову чужинців і ворогів» [9, 153]. Як відомо, кінець кінцем верх взяла саме англійська мова, але довготривале правління норманів на території Англії, їх вплив на соціально-культурну ситуацію в країні не могли не залишити свого відбитка. За свідченням фахівців, кількість французьких запозичень в англійську мову значно перевищує кількість будь-яких інших запозичень з інших мов [там само, 302]. Однією із семантичних сфер лексичних одиниць, що увійшли в англійську мову із французької, були реалії, притаманні норманському (переважно аристократичному) способу життя. Серед них відзначимо деталі одягу, прикраси, вироби мистецтва тощо [там само, 303]. Таким чином, зрозуміло, чому саме французькі запозичення складають 53 % нашої вибірки.

У чотири рази меншу кількість номінацій було запозичено з німецької мови – 13%, з латинської мови запозичено відповідно 19 % розглянутих номінацій. Виділяємо також групу назв коштовного каміння так званого східного походження (запозичення з арабської, перської та інших мов) – 13%. Що ж стосується решти номінацій (близько 2 %), то тлумачні словники не наводять дані про їх походження, а використані етимологічні словники не містять відповідних номінацій взагалі.

Слід зазначити, що більшість досліджених назв були запозичені опосередкованим шляхом, наприклад, номінативні одиниці грецького походження були запозичені в латинську мову, звідти – у французьку, а потім з французької як мови-джерела – в англійську. За нашими підрахунками, 43 % досліджених номінацій мають грецьке походження.

Як відомо, метою будь-якого етимологічного аналізу є не тільки визначення мови-джерела та часу і мови, в якій виникло слово, а й визначення

словотвірної моделі, мовного матеріалу, на базі якого виникло те чи інше слово [8, 596]. Накопичений етимологами досвід свідчить про те, що назви предметів чи явищ виникають на основі певної характерної ознаки предмета чи явища [10, 160]. Саме дослідження внутрішньої форми номінації, тобто тієї ознаки, яка вибирається як розрізнявальна та є основою найменування [там саме, 272], зацікавило нас у даній роботі.

Аналіз словникових даних про походження назв коштовного каміння дає змогу виділити декілька ознак, що покладені в основу досліджуваних номінацій. Найчисельнішу групу – 36% – складають номінації, що базуються на кольоровій характеристиці коштовного каміння. Так, наприклад, н.о. “**ruby**” (рубін) походить від латинського “**rubeus, red**” (червоний) (18); назва гранату походить від номінації однойменного фрукту, який всередині має певне кольорове забарвлення, – “**garnet – L. granatum, pomegranate, the stone being compared in colour to the pulp of the fruit**” (16); мінерал праз отримав свою назву за схожістю з цибулею-пореем – “**prase – fr. Gk prasios, leek green**” (17). Отже, в основу більш ніж третини досліджуваних номінацій покладено кольорову характеристику коштовного каміння. Це можна пояснити, зокрема, тим, що колір був у давнину однією з головних ознак при визначенні дорогоцінного каміння [12, 4].

Іншу групу складають 13 номінацій (10%), що базуються на формі коштовного каміння, як зовнішній, наприклад, кабошон – спосіб круглої огранки коштовного каміння – отримав свою назву за схожістю з головою: “**cabochoon – F. caboche, head**” (16), так і кристалічний: “**anatase – from Greek anatisis, extension, from its long crystals**” (14).

Крім зазначених вище, виділяємо ще декілька груп номінацій за такими ознаками, як:

склад мінералів (6 н.о.), так, наприклад, назва титаніт походить від назви хімічного елемента, що входить до складу даного мінералу: “**titanite – a silicate of calcium and titanium**” (17);

блиск (3 н.о.), наприклад, мінерал авгіт: “**augite – Gr. auge, brightness**” (15);

прозорість (3 н.о.), наприклад, н.о. диоптаз походить від грецького бачити наскрізь: “**diopase – Gr. dia, through, optazein, to see**” (15);

твердість (2 н.о.): “**diamond – a doublet of adamant, unconquerable**” (19) (як відомо, діамант є найтвердішим коштовним камінням).

Всі розглянуті ознаки, що визначають внутрішню форму номінації, а саме – колір, форма, склад, блиск, прозорість та твердість, ми відносимо до власних ознак, тобто таких, що відрізняють певний предмет від предметів даного класу [10, 273]. Іншу ж групу – 39 н.о. – складають номінації, в основу яких покладені відносні ознаки, що відображають зв'язки предмета з іншими предметами, які часто відносяться до іншого класу [там саме]. Сюди належать н.о., що отримали свою назву за місцем знаходження – 18%. В основу таких номінацій покладені, зокрема, назви міст, як, наприклад, у випадку з н.о. берил, халцедон:

“**beryl – from Velur (modern Belur), city in southern India**” (14), “**chalcedony – after Khalkedon, ancient town in Asia Minor**” (14);

назви річок, де вперше знайдене відповідне дорогоцінне каміння, наприклад, агат:

“**agate** – said to be so called because first found near the river Achates in Sicily” (15), “**rhinestone** – translation of French *caillou du Rhin*; originally made at Strasbourg” (14);

назви країн та різних місцевостей, як у випадку з н.о. бірюза та тремоліт:

“**turquoise** – fr. OF *turquoise*, Turkish (because it was first introduced into Europe from Turkey)” (17), “**tremolite** – first found in Tremola, valley in southern Switzerland” (14).

До цієї групи ми відносимо не лише номінації, в основу яких покладені власні географічні назви, а й номінації, вмотивовані місцем знаходження того чи іншого мінералу у природі. Так, зокрема, польовий шпат отримав свою назву від шведського слова поле: “**feldspar** – Swedish *feldt, field, spat, spar*, apparently because of the abundance of feldspar in tilled fields of S.W. Finland; confused with German *fels, rock*” (15), лимоніт – від німецького луг: “**limonite** – German *Limonit, meadow ore*” (14).

Іншу групу номінацій, в основу яких покладені відносні ознаки, складають н.о., що отримали свою назву на честь якоїсь людини (7%), у більшості випадків – за ім'ям того, хто першим відкрив те чи інше коштовне каміння, наприклад:

“**zoisite** – named after its discoverer, Baron S. Zois von Edelstein, Slovenian nobleman” (14), “**cordierite** – after P.L.A. Cordier, French mineralogist” (15).

Виникнення назви коштовного каміння “**hyacinth**” та його дублета “**jacinth**” (19) пов'язують з грецькою міфологією, а саме з ім'ям Гіацинта: “said, in Grecian fable, to have sprung from the blood of the youth Hyacinthos; but, of course, the fable is later than the name” (19).

Такий же коштовний камінь, як “**alexandrite**” (олександрит), названий на честь російського царя Олександра I: “after Alexander I of Russia” (17), оскільки цей мінерал був знайдений фінським мінералогом Н.Норденшельдом 17 квітня 1834 року – в день повноліття майбутнього царя [11, 14].

Як відомо, коштовне каміння цінувалося з давніх-давен не лише за красою та рідкістю. Дорогоцінним мінералам приписували різноманітні магічні та лікувальні властивості. Тож не дивно, що в основу 3 номінацій коштовного каміння покладені саме ці характеристики. Так, в стародавні часи вважали, що аметист здатен нейтралізувати алкогольну інтоксикацію: “**amethyst** – f. *Gk amethystos, not drunken, the stone being supposed to prevent intoxication*” (18), жаду приписували здатність полегшити болі у нирках: “**jade** – from Spanish *ijada, “stone of the flank” (from the belief that it was a cure for renal colic)*” (14), як, власне і нефриту, який також вважали ліками від ниркової хвороби: “**nephrite** – German *Nephrit, “kidney mineral” (from its once supposed power to cure kidney diseases)*” (14). Також функціональні, але вже іншої спрямованості характеристики покладені в основу наступної номінації: “**fluorite, fluorspar** – L. *fluor, flow, from its use as a flux*” (15). Як бачимо, флюорит отримав свою назву завдяки своєму використанню як плавню.

Окрім проаналізованих вище номінацій, виділяємо окрему групу – 4

н.о., – етимологічні дефініції яких у використаних словниках вказують на неможливість встановлення походження назви (“*chert, peridot*”) або наводять лише дані про мову, без зазначення початкового значення етимона (“*schorl, jasper*”). У етимологічних визначеннях таких н.о., як “*sapphire, cacholong, topaz, emerald, pearl*” зазначаються два варіанти походження, а саме: “**sapphire**” – 1) за кольором: “*fr. Gk sappheiros, prob. lapis lazuli*” (18), 2) за зв’язком сапфіра з планетою Сатурн: “*perhaps from Sanskrit sanipriya, precious to the planet Saturn*” (14); “**cacholong**” – 1) за зовнішнім виглядом: “*F. f. Mongolian kashchilon, beautiful stone*” (18), 2) за місцем знаходження: “*perhaps fr. Cach, a river in Bokhara + Kalmuck cholong, stone*” (17); “**topaz**” – 1) за кольором: “*Gr. topazos, a green gem*” (15), 2) за місцем знаходження: “*named from an island in the Red Sea called Topazas*” (19); “**pearl**” – 1) за формою: “*from Latin a pear, a berry*”, 2) за місцем знаходження у природі: “*L. perna, a sea-mussel*” (19).

Таким чином, за характером ознак, що визначають внутрішню форму номінації [10, 274], виділяємо два типи номінації коштовного каміння – кваліфікативну, в основу якої покладено власні ознаки (в нашому випадку зовнішній вигляд (колір, форма, блиск, прозорість), твердість та склад коштовного каміння), та релятивну, що базується на відносних ознаках предметів чи явищ (сюди належить дорогоцінне каміння, що отримало свою назву за місцем знаходження, на честь людини та за своїми різноманітними функціями). Слід також зазначити, що номінації класифікуються не лише за характером ознак, а й за їх об’ємом. Відповідно розрізняються гіпоніми (номінації, які реалізують вузьке значення, індивідуалізуючі номінації) та гіпероніми (номінації, що реалізують широке значення – узагальнюючі) [там саме, 272]. За даним критерієм всі розглянуті вище номінації коштовного каміння відносимо до гіпонімів, а н.о. “**gem** – *from Latin gemma, precious stone*” (14) є гіперонімом, стосовно якого всі члени досліджуваного ЛСП є видовими поняттями.

Окрім мотивів номінації коштовного каміння, морфемний склад 59 н.о. дає змогу проаналізувати також і словотвірні моделі, за якими вони утворені, а саме – суфіксацію та складання основ. Найпродуктивнішим суфіксом є **-ite**, який використовується після основ грецького та латинського походження і позначає належність до чогось: “**-ite** – *pertaining to or connected with... In scientific terminology, -ite is used after the type of Gr. – L. words in names of fossils and minerals*” (16). За допомогою даного суфікса утворені 33 н.о., наприклад: “**alexandrite** – *Tsar Alexander I of Russia + -ite*” (18); ще 13 н.о. мають у своєму складі суфікс **-lite**, що походить від грецького камінь “**-lite** – *final element in many names of minerals, ...Gr. lithos, stone*” (16). Так, наприклад, хризоліт означає з грецької буквально золотий камінь: “**chrysolite** – *from Greek khrosolithos, “goldstone”: chryso- + -lite*” (14). Решта із зафіксованих номінацій (13 н.о.) утворені складанням основ, наприклад: “*moonstone, sardonyx, bloodstone*” та інші.

Таким чином, аналіз конститuentів ЛСП «коштовне каміння» в англійській мові на мотиваційному рівні з ретроспективної точки зору показав, що в основі номінацій дорогоцінних мінералів лежать власні ознаки (в нашо-

му випадку – зовнішній вигляд (колір, форма, блиск, прозорість), твердість та склад коштовного каміння) та відносні ознаки (в нашому випадку сюди належить дорогоцінне каміння, що отримало свою назву за місцем знаходження, на честь людини та за своїми різноманітними функціями). Знову ж таки відзначаємо концептуальну ознаку кольору як одну з найпродуктивніших ознак при творенні назв коштовного каміння.

Подальше дослідження мотиваційного аспекту лексико-семантичного поля «коштовне каміння» є перспективним з перспективної точки зору: вивчення полісемії та словотвірних особливостей аналізованих номінацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березович Е.Л. К этнолингвистической интерпретации семантических полей / Е.Л. Березович // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 2004. – №6. – С. 3-24.
2. Васильев Л.М. Теория семантических полей / Л.М. Васильев // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1971. – №5. – С. 105-113.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.
4. Кунин А.В. Курс фразеології сучасного англійського мови / А.В. Кунин. – М.: Вища школа, 1986. – 336 с.
5. Покровский М.М. Избранные работы по языкознанию / М.М. Покровский. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1959. – 382 с.
6. Полевые структуры в системе языка / Под ред. З.Д. Поповой. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1989. – 200 с.
7. Попова З.Д. Лексическая система языка / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1984. – 148 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд., дополненное – М.: Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 709 с.
9. Расторгуева Т.А. История английского языка. – 2-е изд., испр. – М.: Издательство АСТ, 2002. – 352 с.
10. Языковая номинация (общие вопросы). – М.: Наука, 1977. – 360 с.
11. Баландин Р.К. Энциклопедия драгоценных камней и минералов. – М.: Вече, 2000. – 399 с.
12. Куликов Б.Ф. Словарь камней-самоцветов. – Л.: Недра, 1982. – 159 с.
13. The New Penguin Encyclopedia. 2003. / Ed. by David Crystal. – London: Penguin Group, 2003. – 1688 p.
14. The American Heritage Dictionary of the English Language. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1976. – 1550 p.
15. Chambers Twentieth Century Dictionary. – Edinburgh: W&R Chambers Ltd, 1973. – 1648 p.
16. The Concise Oxford Dictionary of English Etymology. – Oxford – New York: Oxford University Press, 1996. – 552 p.
17. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury, 1993. – 1216 p.
18. Oxford English Reference Dictionary. – Second Edition. – Oxford – New York, 1996. – 1765 p.
19. Skeat W.W. An Etymological Dictionary of the English Language. – Oxford: Oxford University Press, 1956. – 780 p.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2014 р.